

ФОРМИ І МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (МЕДІА)

ПАХНІН Микола Леонідович - кандидат наук з державного управління, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.9

DOI 10.32782/NP.2022.1.13

У статті висвітлюється питання конкретизації форм і методів забезпечення кримінологічного захисту засобів масової інформації в Україні (ЗМІ). Наголошується, що в сучасних умовах форми і методи забезпечення механізму кримінологічного захисту ЗМІ повинні узгоджуватися відповідними напрямками кримінологічної діяльності уповноважених суб'єктів. Обґрунтовується, що форми і методи забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ невід'ємно пов'язані з уже наявними науковими розробками щодо форм і методів забезпечення протидії злочинності та кримінологічної безпеки. Автор розглядає правову та неправову, зовнішньоспрямовані та внутрішньоспрямовані форми забезпечення механізму кримінологічного захисту. При дослідженні правової форми звертається увага на нові стратегічні документи державного рівня, які створюють підґрунтя для функціонування механізму забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ (Доктрина інформаційної безпеки України (2017 р.), Національна стратегія у сфері прав людини (2021 р.), Стратегія інформаційної безпеки до 2025 року), а також на законопроекти про посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів (№3633 від 11.06.2020), про медіа (№2693 від 27.12.2019). Зовнішньоспрямована форма забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ розглядається через запровадження механізму раннього попередження кримінальних правопорушень щодо представників медіа, у зв'язку з їх професійною діяльністю. Внутрішньоспрямована форма забезпечен-

ня кримінологічного захисту ЗМІ розглядається через забезпечення кримінологічного захисту в діяльності самих цих суб'єктів за рахунок їх внутрішнього потенціалу. Окремо в якості форм забезпечення механізму кримінологічного захисту ЗМІ виділяються: 1) організація взаємодії державних і недержавних суб'єктів, уповноважені здійснювати протидію злочинам у сфері медіа; 2) розвиток функціональної структури суб'єктів, які забезпечують кримінологічний захист ЗМІ; 3) інформаційне забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ; 4) громадський контроль.

Серед методів забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ автором виділяються методи, які застосовуються у профілактичній, адміністративній, оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та в інших видах діяльності суб'єктів забезпечення протидії злочинності. Окремо акцентована увага на такі методи забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, як: організаційного впливу, інформаційного забезпечення (зокрема картографування правопорушень відносно медіа), методи громадського контролю.

Зроблено висновок, що визначені форми та методи кримінологічного захисту ЗМІ можуть трансформуватися в нові і цей процес невід'ємно пов'язаний з процесом трансформації форм і методів забезпечення протидії злочинності.

Ключові слова: кримінологічний захист, форми кримінологічного захисту, методи кримінологічного захисту, засоби масової інформації.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розбудови правової, демократичної держави набирає актуальності проблема забезпечення захисту засобів масової інформації (далі – ЗМІ/медіа) від кримінальних правопорушень та впливу криміногенних факторів, які унеможливають їх належне функціонування та суттєво впливають на стан свободи слова в суспільстві та поширення масової інформації для населення. Безумовно, такий захист пов'язаний з необхідністю забезпечення функціонування відповідного національного механізму, що випливає з рекомендацій ряду міжнародних документів [1-3], та такої його складової як механізму кримінологічного захисту медіа та його забезпечення. Останнє представляє собою кримінологічну діяльність уповноважених та зацікавлених суб'єктів, яка здійснюється за окремими напрямками. Серед останніх доцільним вбачається виділити наступні:

1) своєчасне виявлення, зменшення або усунення впливу на діяльність ЗМІ криміногенних факторів, які фактично унеможливають або перешкоджають реалізації права на свободу слова та поширення масової інформації в суспільстві [4, с. 62]; 2) зменшення ризиків «зрощування» ЗМІ з криміналітетом (наприклад: виконання економічних, політичних замовлень, спрямованих на дискредитацію органів державної влади, поширення на замовлення інформації деформаційного характеру, підбурювання населення до групового порушення громадського порядку, масових заворушень тощо), використання їх для легалізації коштів, отриманих злочинних шляхом та унеможливлення криміногенного зовнішнього впливу на їх діяльність з боку «недружніх» до України країн, зокрема Російської Федерації, яка веде гібридну війну та може використовувати приватні ЗМІ для ускладнення криміногенної ситуації в країні; 3) недопущення вчинення кримінальних правопорушень щодо представників ЗМІ, у зв'язку з їх професійною діяльністю (своєчасне виявлення загрози); 4) відновлення порушених прав та свобод представників ЗМІ (запровадження компенсаційних механізмів); 5) удосконалення нормативно-правової бази з питань діяльності

ЗМІ та протидії кримінальним правопорушенням у сфері діяльності ЗМІ; 6) розвиток системи забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, удосконалення взаємодії державних і недержавних суб'єктів у питаннях протидії кримінальним правопорушенням у сфері діяльності ЗМІ, налагодження міжнародного співробітництва.

У той же час реалізація комплексу заходів у вище згаданих напрямках безпосередньо узгоджується з питанням форм і методів такого кримінологічного забезпечення і виступає невід'ємною їх складовою. Проте такі форми і методи забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ є малодослідженими у вітчизняній кримінологічній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Слід зазначити, що проблему впливу ЗМІ на злочинність вивчали такі вітчизняні вчені, як: О.М. Бандурка, В.С. Батиргареєва, А.С. Бондарчук, О.І. Бугера, К.М. Буряк, Є.О. Гладкова, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, В.М. Дрьомін, О.Ю. Дроздов, М.О. Д'ячкова, В.П. Ємельянов, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, О.Р. Михайленко, В.О. Навроцький, М.М. Назаров, О.І. Напиральська, О.П. Рябчинська, А.В. Савченко, А.П. Тузов, І.К. Туркевич та інші. Однак наукових робіт присвячених проблемам кримінологічного захисту ЗМІ від впливу злочинності в Україні, не проводились.

Не вирішені раніше проблеми

У зв'язку з тим, що комплексно питання механізму забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ як цілісного інституту суспільства від злочинності в Україні в кримінологічній науці не досліджувалось, то залишається і малодослідженим специфіка форм і методів кримінологічного захисту ЗМІ. Конкретизація таких форм і методів є передумовою побудови ефективної системи кримінологічного захисту ЗМІ на національному рівні від впливу злочинності та посилення кримінологічної функції медіа.

Метою цієї статті є конкретизація форм і методів кримінологічного захисту ЗМІ в сучасних умовах, визначення їх особливостей.

Виклад осново матеріалу

Дослідження питання форм і методів забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ невід'ємно пов'язано з уже наявними науковими розробками щодо форм і методів забезпечення протидії злочинності, хоча і мають свої особливості, на яких ми зупинимось пізніше. Особливістю форм і методів забезпечення кримінологічного захисту є те, що вони перебувають у тісному зв'язку, що й дозволяє ефективно впливати як на поведінку людини [5, с. 38], так і на криміногенні загрози.

Надалі, перш за все, потребує уточнення, що саме слід розуміти під формами та методами такого забезпечення (кримінологічного захисту). Форма забезпечення дає уявлення про шляхи діяльності, якими суб'єкти забезпечення кримінологічного захисту здійснюють вплив на криміногенні фактори забезпечуючи стабільну (безпекову) діяльність ЗМІ та виконання ними покладених функцій. У той же час метод забезпечення відображає, які саме засоби та прийоми при цьому використовуються суб'єктами кримінологічного захисту.

Здебільшого в кримінологічній літературі питання форм та методів розглядається з позиції протидії злочинності, діяльності загальних та спеціальних суб'єктів протидії злочинності або забезпечення кримінологічної безпеки [6, с. 794-795]. До таких форм протидії злочинності вітчизняними вченими віднесені: виявлення, запобігання, припинення реальних та потенційних загроз, профілактика кримінальних правопорушень, індивідуальна профілактика (у тому числі і віктимологічна профілактика) та такі її види, як: рання та безпосередня профілактика [7, с. 158-161].

При дослідженні у вітчизняній кримінологічній літературі питань, пов'язаних із забезпечення кримінологічної безпеки в Україні, окремі вчені виділяють такі форми такого забезпечення, як: правова та неправова, зовнішньоспрямовані та внутрішньо

спрямовані (залежно від спрямування діяльності суб'єктів) [8, с. 294].

У подальшому під формами забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ ми будемо розуміти однорідні за характером і правовою природою групи дій, за допомогою яких відповідні суб'єкти виконують завдання й реалізують свої функції у цьому напрямі (захист ЗМІ).

Проведене нами вивчення кримінологічної літератури дає підстави вважати, що окремі види форм забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ можуть відповідати (співпадати) формам забезпечення кримінологічної безпеки, формам профілактики злочинності та/або формам профілактичної діяльності спеціальних суб'єктів. Зокрема, до таких форм ми може віднести правові та неправові.

Правові форми забезпечення пов'язані з установленням і застосуванням норм права, вдосконаленням законодавчого забезпечення діяльності ЗМІ та правоохоронних органів у частині захисту свободи слова в суспільстві. Щодо нормативно-правового забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, то, на наше переконання, фундамент уже сформований, що підтверджується наявною базою міжнародних документів [1; 9] та національним законодавством у сфері ЗМІ.

Щодо національного законодавства, яке регулює діяльність ЗМІ, то окремо слід зупинитися на тих стратегічних документах державного рівня, які виступають підґрунтям для функціонування механізму забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, зокрема, це:

1) Доктрина інформаційної безпеки України (2017 р.) [10], у якій закріплена спрямованість державної політики на: розвиток правових інструментів захисту прав людини і громадянина на вільний доступ до інформації, її поширення, оброблення, зберігання та захист; комплексну підтримку розвитку механізмів саморегуляції ЗМІ на засадах соціальної відповідальності; підвищення медіаграмотності суспільства, сприяння підготовці професійних кадрів для медіа-сфери з високим рівнем компетентності. Зазначені напрями державної політики, на наш погляд, створюють належні передумо-

ви для запровадження та функціонування механізму кримінологічного захисту ЗМІ на рівні внутрішньої самоорганізації;

2) Національна стратегія у сфері прав людини (2021 р.), у якій й визначені завдання щодо забезпечення: свободи діяльності ЗМІ, що включає, зокрема, свободу редакційної політики, прозорість інформації стосовно власності та джерел фінансування ЗМІ; захисту професійної діяльності журналістів та правозахисників; ефективного розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти журналістів та правозахисників [11];

3) Стратегія інформаційної безпеки до 2025 року, яку 15 вересня 2021 року схвалив Уряд [12]. У перспективі (до 2025 року) слід очікувати реалізацію державної політики в цій сфері за сьома напрямками, які кореспондуються з основними цілями Стратегії. Щодо нашої проблематики, то до таких напрямів Стратегією віднесені: підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності; забезпечення дотримання конституційних прав особи на свободу вираження та захист приватного життя, захист прав журналістів і протидія поширенню незаконного контенту [13].

У той же час правова форма забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ пов'язана і з перспективами удосконалення чинного законодавства у сфері діяльності ЗМІ та кримінального-правового захисту представників медіасфери. Так, за результатами нашого спостереження, слід очікувати на подальше доопрацювання та ймовірно прийняття: проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів» (реєстр. № 3633 від 11.06.2020) [14]; проекту Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693 від 27.12.2019) [15]. Щодо останнього законопроекту, то у 2020 році були зареєстровані ще два альтернативні законопроекти (проекти Закону України «Про медіа в Україні» реєстр. № 2693-1 від 15.01.2020 та реєстр. № 2693-2 від 29.05.2020) але згодом були відкликані для доопрацювання [16]. На необхідність прийняття вище згаданих законопроектів також зазначається у Щорічній доповіді (за 2020 рік) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у на-

прямую посилення захисту свободи слова [17, с. 69].

Щодо неправових форм забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, то вони, здебільшого, стосуються відповідних форм профілактичної діяльності тих суб'єктів, які безпосередньо виконують правоохоронні функції та можуть бути реалізовані через суспільно-організаційні заходи. Останні, як зазначає Мозоль С.А. досліджуючи форми забезпечення кримінологічної безпеки, полягають у здійсненні роботи з населенням, а саме проведення роз'яснювальної роботи серед населення (зокрема, роз'яснення правових актів), мобілізації населення на забезпечення правопорядку [8, с. 295-296]. Такий підхід, на нашу думку, є притаманним і для забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ. Проте, враховуючи специфіку функціонування ЗМІ та її криміногенність (в окремих випадках), кримінологічний вплив на злочинність, а також і віктимність (особливо, що стосується посягання на життя та здоров'я журналістів та інших учасників медіа, у зв'язку з їх професійною діяльністю), то роз'яснювальна робота проводиться не тільки з населенням, у частині толерантного, неагресивного ставлення до журналістів, окремих медіа, а із самими представниками ЗМІ в частині дотримання чинного законодавства, яке регулює діяльність ЗМІ, міжнародних стандартів у сфері медіа, журналістської етики, своєчасного інформування правоохоронні органи про можливі загрози їх життю та здоров'ю, у зв'язку з професійною діяльністю.

Також форми забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ залежно від їх спрямування та повноважень суб'єктів, які забезпечують такий механізм, умовно можна поділити на зовнішньоспрямовані та внутрішньоспрямовані. Зовнішньоспрямовані форми забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ полягають у профілактичній діяльності зовнішніх суб'єктів (загальних та спеціальних) щодо недопущення криміногенного впливу на об'єкти ЗМІ, а також така діяльність спрямовані на інших суб'єктів відносин (фізичні особи, підприємства, організації тощо), які потенційно можуть становити

ти загрозу функціонуванню ЗМІ та свободи слова.

З урахуванням вимог міжнародних документів на національному рівні при цій формі забезпечення механізму кримінологічного захисту органи державної влади (виконання інституційних зобов'язань країнами-учасниками) забезпечують надання журналістам та іншим працівникам ЗМІ відповідної інформації, у тому числі щодо можливих ризиків, і проведення необхідної підготовки з усіх питань захисту, цифрової безпеки й недоторканості приватного життя, а також здійснення страхування життя, здоров'я та отримання страховки на час подорожей як частини повного й однакового для всіх пакета умов праці. Крім того, до цих інституційних зобов'язань можуть належати надання юридичної підтримки й представлення, а також посттравматичної психологічної підтримки після повернення із завдань, які виконувались на території ведення бойових дій (збройного конфлікту) [1].

Також ця форма пов'язана із запровадженням механізму раннього попередження кримінальних правопорушень щодо представників медіа, у зв'язку з їх професійною діяльністю. Зокрема, з боку правоохоронних органів, у разі загрози такого насильства, необхідно застосовувати запобіжні/попереджувальні форми тимчасового захисту. У разі реального і безпосереднього ризику життю або здоров'ю журналістів, викривачів інформації та інших медіаучасників пропонується вживати: 1) доступні механізми раннього попередження та швидкого реагування, такі як гарячі лінії¹ або онлайнплатформи; 2) організована та забезпечена ефективна співпраця з Платформою для захисту журналістики та безпеки журналістів; 3) забезпечений захист життя від реальних та безпосеред-

¹ Наприклад: 1) Гаряча лінія Комітету Червоного Хреста для журналістів під час виконання небезпечних завдань, гаряча лінія PressSOS «Репортерів без кордонів» (RSF) та гаряча лінія щодо свободи преси Комітету захисту журналістів (CPJ); 2) Європейський центр свободи преси та медіа (ЕСРМФ) у партнерстві з Європейською федерацією журналістів створив Центр оповіщення про небезпеку для журналісток, яким погрожують (Alarm Centre for Female Journalists Under Threat); 3) Горяча лінія для журналістів у середині країни.

ніх ризиків шляхом: надання ефективного та вчасного захисту з боку поліції з урахуванням специфічних гендерних загроз, із якими стикаються журналістки та інші медіаучасниці; доступності схем зі зміни місця перебування, будинків безпеки та притулків; 4) забезпечення фінансової підтримки навчання із безпеки, створеного спеціально для журналісток та інших медіаучасниць; 5) інші належні заходи, що мають на меті захист [18, с. 5].

Згідно зі стратегією реалізації Рекомендацій СМ/Рес (2016)4 країнами-учасниками передбачено, що для ефективного функціонування механізму раннього попередження в ньому передбачається механізм раннього захисту, який повинен бути автономним, функціонувати прозоро і мати визначений бюджет та достатнє фінансування. Цей механізм повинен: мати підтримку поліції та закріплюватися законодавством, щоб бути стійким до змін у політичному порядку денному; аналізувати та адаптуватися до ризиків, що існують у країні, та повинен існувати і бути активним у міській та сільській місцевості [18, с. 31-33]. Цей механізм виступає складовою частиною національного механізму кримінологічного захисту ЗМІ. У той же час, згідно з Рекомендацією СМ/Рес (2016) 4 такий механізм повинен передбачати й інші заходи, які спрямовані на захист: створення фонду безпеки, які підтримуватимуться приватними пожертвами з метою фінансування вартості переселення у безпечне місце (реституційна та компенсаційна форма забезпечення захисту); забезпечення підготовки відповідного персоналу суб'єктів забезпечення захисту (поліція, прокуратура, суд) зі стандартів прав людини; забезпечення підготовки представників медіа з питань захисту.

Що стосується внутрішньоспрямованих форм забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, то вони спрямовані на забезпечення кримінологічного захисту в діяльності самих цих суб'єктів за рахунок внутрішнього потенціалу. Щодо другої форми, то вона пов'язана з недопущенням порушення чинного законодавства у сфері діяльності ЗМІ, а також вчинення дій, які мають криміногенний вплив на злочинність, а також забезпечення внутрішньої безпеки суб'єкта у сфері медіа.

Ця форма забезпечення кримінологічного захисту також стосується і тих суб'єктів, які уповноважені здійснювати правоохоронну функцію щодо недопущення порушення права на свободу слова, а також дотримання законності при реалізації цієї функції та забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ.

Окремо в якості форм забезпечення механізму кримінологічного захисту ЗМІ слід виділити:

1) організацію взаємодії державних і недержавних суб'єктів, уповноважені здійснювати протидію злочинам у сфері медіа;

2) розвиток функціональної структури суб'єктів, які забезпечують кримінологічний захист ЗМІ. Зазначена форма організаційного забезпечення тісно пов'язана з формуванням державної системи органів протидії злочинності, визначенням їх компетенції та їх місця і ролі в загальній системі суб'єктів кримінологічного захисту ЗМІ;

3) інформаційне забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, яка включає в себе такі підвиди (складові): інформаційно-аналітичне забезпечення; інформаційно-оперативне забезпечення; науково-інформаційне забезпечення кримінологічного захисту. Такий підхід також є поширений у кримінологічних дослідженнях при визначенні підвидів інформаційного забезпечення протидії злочинності [19, с.234-235];

4) громадський контроль за забезпеченням кримінологічного захисту ЗМІ, результати якого вказують на додаткову оцінку якості (ефективності) такого захисту.

Щодо методів забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, то вони так само, як і її форми, є досить різноманітними. У загальноприйнятному розумінні методом визначають спосіб або прийом здійснення чого-небудь. Виходячи з цього, під методами будь-якої діяльності слід розуміти конкретні способи, прийоми, засоби, які використовуються для досягнення поставленої мети і становлять зміст цієї діяльності [20, с. 185].

У нашому випадку під методами забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ розуміються способи цілеспрямованого впливу на криміногенні фактори, кримінальні правопорушення з боку відповідних суб'єктів, які виконують завдання й реалізують функції із

забезпечення права на свободу слова в медіа-сфері. Самі методи такого забезпечення головним чином повинні бути спрямовані на сприяння реалізації представниками медіа, самими ЗМІ своїх прав і свобод у професійній сфері шляхом створення відповідних умов, профілактики порушень цих прав і свобод, запобігання та припинення кримінальних правопорушень у сфері діяльності ЗМІ, своєчасного виявлення та усунення криміногенних чинників, відновлення порушених прав і свобод та притягнення винних до юридичної відповідальності за порушення цих прав і свобод.

Кожний окремий метод забезпечення кримінологічного захисту має своє призначення та застосовується у відповідних умовах, коли, наприклад, об'єктом застосування цих методів є конкретна особа, а саме: коли вона вчиняє протиправні дії щодо представників ЗМІ або коли їх права (представників ЗМІ) були порушені внаслідок протиправних дій.

На наш погляд, методи забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ можуть включати в себе методи, що застосовуються як у профілактичній [6, с. 61-64], адміністративній, оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та в інших видах діяльності суб'єктів забезпечення протидії злочинності.

Використання суб'єктами забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ конкретного методу залежить від повноважень (компетенції) такого суб'єкта та конкретної ситуації та стану захищеності відповідного об'єкта ЗМІ.

У кримінологічній літературі при дослідженні методів забезпечення профілактики злочинності, методів забезпечення кримінологічної безпеки звертається увага на диференціацію методів забезпечення правопорядку на: алгоритмізовані, договірні, силові, такі, що супроводжуються введенням особливих правових режимів, гласні та негласні й такі, що реалізуються державними та недержавними структурами [8, с. 300]. Так, зокрема, до алгоритмізованих методів належать усі види планів, що розробляються для вирішення правоохоронних завдань (державні програми та план з профілактики окремим видам правопорушень). Проте, як

значає Бесчастний В.М., серед більшості науковців основними залишаються такі універсальні методи, як переконання та примус [21].

Використання цих методів є актуальним і для забезпечення механізму кримінологічного захисту ЗМІ. Переважно формами прояву методу примусу називають примус, який використовується для попередження та припинення посягань на життя, здоров'я, честь і гідність громадянина та його майно; примус, що застосовується для безпосередньо силового здійснення прав та обов'язків громадян; примус, пов'язаний з реалізацією кримінальної чи адміністративної відповідальності. Метод примусу спрямовано на забезпечення законності, охорону прав і свобод людини й ізоляцію (відповідно до кримінального законодавства²) осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

Такий метод забезпечення кримінологічного захисту, як переконання, є засобом впливу на свідомість та поведінку людей, комплекс виховних, пояснювальних та заохочувальних заходів, які здійснюються з метою підвищення свідомості, організованості та дисциплінованості, сумлінного дотримання громадянами всіх правових норм [22, с.133].

Методи організаційного впливу на забезпечення кримінологічного захисту залежно від видів зав'язків між ланками системи протидії злочинності можна поділити на вертикальні (субординаційні) та горизонтальні (координаційні) [23, с. 27]. Вертикальні (субординаційні) зв'язки встановлюються між ланками, які належать до різних рівнів управління, тобто між вищими і нижчими управлінськими ланками. Горизонтальні (координаційні) зв'язки встановлюються між ланками, які належать до одного рівня управління. Професійно вибудовані субординаційні відносини спрощують комунікативні відносини між керівними та підлегли-

² Якщо проаналізувати останні зміни (2015-2018 рр.), які відбулися в чинному КК України щодо посилення кримінально-правової охорони журналістської діяльності, то наявна сьогодні система кримінально-правових норм у чинному КК України (ст. ст. 171, 345-1, 347-2, 348-1, 349-1) переважно спрямована на захист тільки журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї від протиправних посягань [24].

ми, дозволяючи досягнути поставлену мету з найбільшою економією часових та матеріальних ресурсів. Комунікативні зв'язки між суб'єктами протидії злочинності, які не знаходяться між собою у відносинах підпорядкованості, наприклад між органами різних відомств (Прокуратурою, СБУ та Національної поліцією), між державними органами та недержавними організаціями, які здійснюють протидію злочинності, будуються на основі горизонтальних управлінських зав'язків – координації [19, с. 195-197]. Кінцевою метою координації у забезпеченні кримінологічного захисту ЗМІ слід визнати досягнення цілей її функціонування шляхом об'єднання внутрішніх зусиль різних її елементів (складових) з зовнішніми елементами (суб'єктами) задля недопущення її криміналізації (використання окремими суб'єктами для вчинення злочинів), мінімізації та усунення причин й умов, які обумовлюють вчинення злочинів щодо ЗМІ. Як приклад наявної координації у сфері кримінологічного захисту ЗМІ зазначимо, що Офісом Генерального прокурора України з липня 2020 року створена Міжвідомча робоча група з питань аналізу стану досудового розслідування, процесуального керівництва та судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені стосовно журналістів (далі – МРГ) [25].

У цілому питання організації взаємодії та координації між різними суб'єктами, які задіяні до забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, залишається актуальним і полягає в чіткому розмежуванні зон відповідальності в досліджуваній нами сфері. Якщо, наприклад, з правоохоронними органами (спеціальний суб'єкт), які забезпечують такий захист, у більшості це питання врегульовано, що стосується загальних суб'єктів такого забезпечення, то є питання щодо обсягу повноважень та визначення порядку взаємодії. Але ці питання, на наше переконання, виникають у зв'язку з відсутністю нормативного закріплення самої системи суб'єктів кримінологічного захисту ЗМІ на національному рівні, яка є актуальною сьогодні. Останнє може бути вирішено шляхом закріплення такої системи (з можливістю її розширення)

в майбутньому Законі України «Про медіа» (реєстр. №2693-д від 02.07.2020).

Методи інформаційного забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ обираються залежно від особливостей джерел кримінологічної інформації щодо ЗМІ. До них обґрунтовано можна віднести: статистичне спостереження; аналіз матеріалів кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень відносно представників ЗМІ (з 2020 року цим займається МРГ в Офісі Генерального прокурора України); аналіз звітів, аналітичної інформації (державних та недержавних суб'єктів, міжнародних організацій); опитування представників громадськості та медіа (моніторинг); контент-моніторинг інтернет-ресурсів, в тому числі публікацій ЗМІ та інтернет-ЗМІ; метод експертних оцінок; картографування правопорушень, які вчиняються щодо представників ЗМІ. Щодо останнього, то вже тривалий час функціонує платформа щодо картографування правопорушень відносно медіа (MappingMediaFreedom), яка створена за підтримки Європейського центру свободи преси та ЗМІ (ЕСРМФ) [26] та Служби швидкого реагування на свободу ЗМІ (MFRR - MediaFreedomRapidResponse) [27]. На цій платформі картографія свободи ЗМІ визначає обмеження, загрози та порушення, з якими стикаються працівники ЗМІ у 43 країнах, у тому числі і в Україні [28]. Платформа MappingMediaFreedom також дозволяє ідентифікувати кількість осіб та організацій (включаючи окремих журналістів та працівників ЗМІ, а також мас-медіа загалом), яким погрозували у разі попередження. Щодо України, то таке картографування злочинності у сфері ЗМІ цілком імовірно може бути створено на основі інтерактивної карти злочинності в державі, яку в Офісі Генерального прокурора з кінця 2021 року готують до запуску на базі Єдиного реєстру досудових розслідувань [29].

Для забезпечення механізму кримінологічного захисту ЗМІ правоохоронними органами відповідно до чинного законодавство використовуються і методи оперативно-розшукової діяльності, які допомагають як оперативно реагувати на будь-які зміни щодо ймовірного вчинення кримінального

правопорушення у сфері діяльності ЗМІ, так і збирати, накопичувати, аналізувати оперативно-розшукову інформацію для здійснення оперативних прогнозів [30; 31] змін криміногенної ситуації в цій сфері на різних рівнях (у масштабах країни, окремого регіону, міста), а також протидії кримінальним правопорушенням.

Окремо слід виділити такий метод забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ, як відновлення порушених прав і свобод людини, який реалізується відповідними суб'єктами через організацію ними поновлення порушених прав їх порушниками чи іншими особами. У цьому напрямі важливу роль відіграють саме національні суди [32].

Методи громадського контролю як за діяльністю правоохоронних органів та суду, які беруть участь у забезпеченні захисту ЗМІ, так і за діяльністю інших суб'єктів державного сектору. До найбільш поширених методів громадського контролю можна віднести такі методи: регулювання, процедурний, інформаційний, просвітницький, погоджувальні, примирення, залучення, спільної діяльності, спільного прийняття рішення, проєктний, стратегічного партнерства (запровадження відповідних технік для функціонування ефективної системи) [33, с. 29; 34].

Висновки

У цілому наведені нами форми і методи кримінологічного захисту є похідним від форм та методів протидії злочинності, забезпечення кримінологічної безпеки, але мають свої особливості, які проявляються через специфіку об'єктів кримінологічного захисту (ЗМІ/медіа). Також з часом ці форми та методи кримінологічного захисту можуть трансформуватися в нові, і цей процес невід'ємно пов'язаний з процесом трансформації форм і методів забезпечення протидії злочинності. Надалі впровадження та застосування нових засобів і методів забезпечення кримінологічного захисту ЗМІ може здійснюватися після аналізу вже наявних засобів та методів, внесення в них необхідних коригувань і втілення новітніх механізмів правовідносин (влада – медіа – суспільство). За результатами цього можна буде створити необхідну правову базу відносин між правоохоронними органами,

ЗМІ та громадськими інститутами, які захищають права представників ЗМІ, вдосконалити позитивні форми й методи взаємодії та запровадити механізми партнерських відносин з урахуванням наукових рекомендацій та передового досвіду зарубіжних країн.

Література

1. Збірник документів Ради Європи. Безпека журналістів. Рада Європи, жовтень 2016 року. ТОВ «ЛІВ ПРИНТ». URL: <https://rm.coe.int/16806b5970> (дата звернення: 01.09.2021).

2. Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року, прийнята 14 Конгресом ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Кіото, Японія, 7–12 березня 2021 року). ООН Нью-Йорк. 2021 рік. 22 с. URL: <https://bit.ly/31njfxd> (дата звернення: 01.06.2021).

3. Проєкт «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для зміцнення свободи медіа в Україні». URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/eu-and-council-of-europe-working-together-to-support-freedom-of-media-in-ukraine> (20.10.2021).

4. Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2018. 251 с.

5. Литвинов О. М. Організаційні засади функціонування системи протидії злочинності. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. № 39. С.37-44.

6. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т.2: М-Я / ркдкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. Ред. О.М. Литвинов. Харків :Факт, 2021. 870 с.

7. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

8. Мозоль С.А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.

9. План дій ООН щодо безпеки журналістів і проблеми безкарності. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/un-plan-on-safety-journalists_ru.pdf (дата звернення: 01.09.2021).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення: 01.10.2021).

11. Про Національну стратегію у сфері прав людини: указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://bit.ly/3rAZsVR> (дата звернення: 01.10.2021).

12. Уряд схвалив Стратегію інформаційної безпеки до 2025 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-strategiyu-informacijnoyi-bezpeki-do-2025-roku> (01.10.2021).

13. Стратегія інформаційної безпеки. URL : <http://materialy.kmu.gov.ua/d08bb830/docs/cd2d9166/Dodatok.pdf> (дата звернення: 15.10.2021).

14. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів (реєстр. №3633 від 02.2021). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69106 (дата звернення: 01.10.2021).

15. Проєкт Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693 від 27.12.2019). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812 (дата звернення: 01.10.2021).

16. Проєкти Закону України «Про медіа в Україні» (реєстр. № 2693-1 від 15.01.2020, 2693-2 від 29.05.2020). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812 (дата звернення: 01.10.2021).

17. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік. Київ, березень 2021 року. 355 с. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/>(дата звернення: (дата звернення: 01.10.2021).

18. Посібник з імплементації Основних вказівок Рекомендації СМ/Rec(2016)4 щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших медіаучасників. Рада Європи, травень 2021. 72 с. URL: <https://rm.coe.int/-final-posibnyk-z-implementatsii-6/1680a28b2e> (дата звернення: 01.09.2021).
19. Бесчастний В.М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 400 с.
20. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ, 2003. 544 с.
21. Бесчастний В. М. Методи організаційного забезпечення протидії злочинності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 4/2.- С. 141–147.
22. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: моногр. Дніпро: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 444 с.
23. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Методологія системних досліджень в державному управлінні: навчальний посібник. Київ, 2011. 116 с.
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів: Закон України від 14 травня 2015 року № 421-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-19#n8> (дата звернення: 01.09.2021); Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n446> (дата звернення: 01.09.2021).
25. Наказ Генерального прокурора від 22.07.2020 № 330 «Про створення міжвідомчої робочої групи з питань аналізу стану досудового розслідування, процесуального керівництва та судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені стосовно журналістів». Із змінами, внесеними згідно із наказом від 29.09.2020 №467, від 20.10.2021 №328. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/ngpu2019.html?_m=publications&_t=rec&id=262782 (дата звернення: 01.11.2021).
26. European Centre for Press and Media Freedom (ECPMF). URL: <https://www.ecpmf.eu/> (дата звернення: 01.09.2021).
27. Media Freedom Rapid Response. URL: <https://www.mfrr.eu/> (дата звернення: 01.09.2021).
28. Mapping Media Freedom. URL: <https://www.mappingmediafreedom.org/> (дата звернення: 01.10.2021).
29. В Офісі Генпрокурора до 30-ї річниці української прокуратури презентували карту кримінальної протиправності (01.12.2021). URL: <https://bit.ly/3Dygm9S> (дата звернення: 01.12.2021).
30. Ортинський В. Особливості інформаційного забезпечення оперативно-розшукового прогнозування у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів. 2017. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13118/4-9.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).
31. Албул С.В., Домніцак Р.В. Розвідувальна інформація в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С.10-13.
32. Актуальні питання розслідування випадків перешкоджання журналістській діяльності обговорили вчора в Києві (05.10.2021). URL: <https://bit.ly/3EYwEi> (дата звернення: 10.10.2021).
33. Кулішов В.В. Методи громадського контролю представницьких органів влади: зарубіжний та вітчизняний досвід. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020, вип. 3 (46). С. 24-34.
34. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

SUMMARY

The article highlights the issue of concretizing the forms and methods of ensuring the criminological protection of the media in Ukraine (media). It is noted that in modern conditions, the forms and methods of ensuring the mechanism of criminological protection of the media should be consistent with the corresponding areas of criminological activity of authorized subjects.

It is substantiated that the forms and methods of ensuring the criminological protection of the media are inherently connected with the already existing scientific developments regarding the forms and methods of ensuring the counteraction against crime and criminological security. The author examines the legal and non-legal, external and internal forms of ensuring the mechanism of criminological protection. When studying the legal form, attention is drawn to new strategic documents of the state level, which create the basis for the functioning of the mechanism for ensuring the criminological protection of the media: Doctrine of Information Security of Ukraine (2017), National Strategy in the Sphere of Human Rights (2021), Strategy of Information Security 2025 of the year, as well as draft bills on strengthening responsibility for committing criminal offenses against journalists (No. 3633 of 06/11/2020), on the media (No. 2693 of 12/27/2019).

Externally oriented form of criminological protection of the media is considered through the introduction of a mechanism for early warning crime against members of the media, in connection with

their professional activities. The internally oriented form of providing criminological protection to the media is considered through the provision of criminological protection in the activities of these entities themselves at the expense of their internal potential. Separately, the following are singled out as forms of ensuring the mechanism of criminological protection of the media: 1) organization of interaction between state and non-state entities authorized to counteract crimes in the media sphere; 2) development of the functional structure of the subjects that provide criminological protection of the media; 3) information support of criminological protection of mass media; 4) public control.

Among the methods of ensuring the criminological protection of the media, the author singles out the methods used in preventive, administrative, operational and investigative, criminal procedure and other activities of the subjects of crime prevention.

Special attention is paid to such methods of providing criminological protection of the media as: organizational influence (coordination and interaction), information support (including mapping of offenses against the media), methods of public control.

It is concluded that certain forms and methods of criminological protection of the media can be transformed into new ones and this process is inextricably linked with the process of transformation of forms and methods of counteraction crime.

Key words: criminological protection, forms of criminological protection, methods of criminological protection, mass media.